

ÜRÜN DENGİ TABLOLARI HAKKINDA GENEL AÇIKLAMA

Ürün denge tabloları, tarımsal ürünlerin arz kaynaklarını ve kullanım şekillerini belirli bir referans dönem boyunca karşılaştırarak ayrıntılarıyla ortaya koyan tablolardır. Söz konusu tablolar tarımsal ürün piyasalarının yönetiminde karar alıcılar için sektörün yapısı ve piyasaların gelişimi hakkında analiz aracı olma işlevi görmektedir.

İlk kez “Tarımsal Ürünlerde Teknik Dönüşüm Katsayıları ve Ürün Denge Tabloları 1989, 1995” adlı yayınlımızda, bitkisel ve hayvansal ürünler için takvim yılı esas alınarak denge tabloları hazırlanıp yayımlanmıştır. EUROSTAT metodolojisi gözönünde bulundurularak, her bir ürünün piyasa dönemi esas alınarak tarımsal üretimde önemli paya sahip 63 bitkisel ürün ile işlenmiş ürünlerden şeker için 2000/01-2004/05 piyasa yıllarına ait denge tabloları 2007 yılında yayımlanmıştır. 2008 yılında ise 2005/06, 2006/07 piyasa yılları için toplam 44 ürünün denge tablosu hazırlanmış ve yayımlanmıştır. Ürün denge tablolarına ilişkin metodolojik çalışmalar devam etmekte olup, daha önceki yayınlarda ulaşılamayan veri kaynaklarına ulaşılarak her bir ürün için kullanım kalemlerinin ayrıntılı bir şekilde sunulmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Daha önce kitap olarak yayımlanan ürün denge tablolarının güncel bir şekilde kullanıcıya sunulmasını sağlamak amacıyla, 2007/08 piyasa döneminden itibaren, Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler, Sebzeler ve Meyveler, İçecek ve Baharat Bitkileri olmak üzere üç ana ürün grubuna göre haber bülteni olarak yayımlanacaktır.

Aşağıda, çalışmanın kapsam, yöntem, tanım ve kavramlarına ilişkin temel bilgiler verilmiştir.

Kapsam ve yöntem

Belirli bir ürüne ait denge tablosu, o ürünün piyasası hakkında genel bir bilgi sunmak amacıyla, yalnızca hammadde olarak kullanılan birincil tarımsal ürünü (örneğin buğday) değil, o üründen elde edilen işlenmiş ürünleri de (örneğin buğday nişastası, un) kapsamaktadır. İşlenmiş ürünlere ait dış ticaret rakamları, teknik dönüşüm katsayıları kullanılarak kendisini oluşturan birincil ürün eşdeğerine dönüştürülmekte ve böylece mamuller üretildikleri hammadde başlığı altında toplanmaktadır.

Çalışmada yer alan ürün denge tablolarının içerdiği tüm kalemler, seçilmiş birincil tarımsal ürünler ile bu ürünlerden türetilen belirli işlenmiş ürünlerin hammadde eşdeğeri toplamına karşılık gelmektedir. Örneğin, tablodaki tüketim kalemi ürünün ham haliyle tüketilen miktarı ile ham üründen türetilen belirli işlenmiş ürünlerin tüketilen eşdeğer miktarları toplamına karşılık gelmektedir. Çoğu tarımsal ürünün belirli bir gıda işleme sürecinden geçerek tüketilebildiği düşünüldüğünde, bu şekilde; ilgili ürün piyasasının yapısı daha sağlıklı tahlil edilebilmektedir.

Ürün denge tabloları, her bir üründe toplam arzın toplam kullanıma eşit olduğu varsayımına dayalı olarak hazırlanmaktadır. Arz; kullanılabilir üretim ve ithalat kalemlerinden, kullanım ise; yurt içi kullanım, ihracat ve stok değişimi kalemlerinden oluşmaktadır.

$$\begin{aligned} \text{Arz} = & \text{Kullanılabilir üretim} \\ & + \text{İthalat} \\ & + \text{Dönem başı stoku} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
\text{Kullanım} = & \text{Yurt içi Kullanım} \\
& \text{Tohumluk kullanım} \\
& \text{Yemlik kullanım} \\
& \text{Piyasa kayıpları} \\
& \text{İşlenen kısım} \\
& \text{Endüstriyel kullanım} \\
& \text{Tüketim} \\
& + \text{İhracat} \\
& + \text{Dönem sonu stoku}
\end{aligned}$$

Dönem başı ve sonundaki stokların her zaman sağlıklı bir şekilde temin edilmesinin zor olması, hesaplarda sadece stok değişimini kullanmayı daha elverişli kılmaktadır. Buna göre, denge tabloları şu şekilde ifade edilebilir:

$$\begin{aligned}
\text{Arz} = & \text{Kullanılabilir üretim} \\
& + \text{İthalat}
\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
\text{Kullanım} = & \text{Yurt içi Kullanım} \\
& + \text{İhracat} \\
& + \text{Stok Değişimi}
\end{aligned}$$

Tanım ve kavramlar

Üretim: Ürünün hammadde halindeki üretim miktarıdır. Cari tarım istatistiklerindeki üretim rakamları kullanılmıştır.

Üretim kayıpları: Ürünün hasat sırasında ve hasat sonrası çiftlik avlusuna getirilinceye kadar maruz kaldığı kayıplardır. TÜİK ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından gerçekleştirilmiş araştırma sonuçlarında elde edilen oranlar kullanılarak, üretimin belirli bir yüzdesi olarak tahmin edilmiştir.

Kullanılabilir üretim: Hasat edilen ürün miktarından üretim kaybının çıkarılmasıyla hesaplanan değerdir. Bu çalışmada; kalan miktarın tümünün kullanıma hazır olduğu kabul edildiğinden kullanılabilir üretim kavramı, net üretime karşılık gelmektedir.

Yurt içi kullanım: Gıda tüketimi, yemlik, tohumluk ve endüstriyel kullanım miktarlarının toplamına karşılık gelmektedir.

Tüketim: Referans dönem süresince, yurt içinde ürünün tüm şekilleriyle (işlenerek ya da işlenmeden) insan tüketimine sunulan miktarıdır.

Tohumluk kullanım: Üretim döngüsünün sağlanması için elde edilen üründen ayrılarak kullanılan veya piyasadan temin edilen hammadde miktarıdır. Çeşitli araştırmalardan elde edilen birim alana atılan tohum miktarının bir sonraki yılın ekilen alanının çarpımı ile tahmin edilmiştir.

Yemlik kullanım: Yem üretiminde hammadde ve/veya doğrudan yem olarak kullanılan miktarlardır. Çiftlik kullanımının tahmininde TÜİK tarafından gerçekleştirilen 2001 Pazarlama Anketinden elde edilen oranlar, yem sanayinde kullanımın tahmininde ise Yem Sanayicileri Birliğinin kayıtları esas alınmıştır.

Endüstriyel kullanım: Ürünün, gıda tüketimi ve hayvan yemi olarak kullanımı haricinde çeşitli sanayi kollarınca kullanılan miktarıdır. Gıda sanayiine aktarılan hammaddeler 'Tüketim', yem sanayiine aktarılan hammaddeler 'Yemlik kullanım' başlıkları altında ele alınmıştır.

Kayıplar: Ürünün çiftlik avlusuna getirilmesinden sonraki süreçte taşınması, işlenmesi ve depolanması sırasında meydana gelen kayıplardır. Ankara, İstanbul ve İzmir Ticaret Odalarının üyelerinden araştırma yolu ile elde ettiği fire ve randıman oranları kullanılarak, kullanılabilir üretimin belirli bir yüzdesi olarak tahmin edilmiştir.

İhracat ve ithalat: GTİP’de yer alan birincil tarım ürünlerinin ve bunlardan elde edilen ara ve nihai ürünlerin hammadde eşdeğeri dış ticaret miktarları toplamıdır.

Stok değişimi: Ürünlerin yılsonu ve yılbaşı stok miktarları arasındaki farktır. Toprak Mahsulleri Ofisi ile Üretici Birliklerinin kayıtları esas alınmıştır. Kullanım kalemlerinin ayrıntılı olarak tanımlanabildiği ürünlerde ise dengeleme unsuru olarak tahmin edilmiştir.

Yeterlilik Derecesi: Bir bölgenin kullanılabilir üretiminin (yerli üretim) o bölgenin talebini ya da yurtiçi kullanımını (insan, hayvan ve endüstrinin bütün ihtiyaçlarını) ne ölçüde karşılayacak durumda olduğunu gösterir.

$$\text{Yeterlilik derecesi} = \frac{\text{Kullanılabilir üretim}}{\text{Yurtiçi kullanım}} \times 100$$

Değerin, 100’den küçük olması, üretimin yurt içi talebi tam olarak karşılayamadığı durumu temsil eder. 100’den büyük olan bir değer, normal iç ihtiyaçları geçen, ihraç edilebilir ve/veya stoklanabilir miktarların varlığını gösterir.